

לקה עמים שוחרי דרוך

ג. הפולנים

רציפות המסורת המדינית והלוחמה

בין אומות אירופה, אשר גגור עליהן, עד לשנים האחרונות ביותר לקדש מאבק לחופש לאומי, — ואולי גם לעצם קיומן הלאומי, — ייחדו את האומה הפולנית כמה מסיבות, שכמעט לא היתה להן אחות ודוגמה. בין המסיבות המיוחדות הללו בלטה הרציפות היחסית של מסורת העצמאות — או מלחמת העצמאות לא היה זה (כצ'כים) עם, שעצמאותו נגזלה ממנו לפני זמן רב כל כך; או (כסלובקים או כסלובינים) — שבט, אשר כמעט ולא היתה לו ממלכתיות משלו מעולם. עוד לפני 150 שנה היתה קיימת מלכות פולין, עתיקת-יומין ורצופת-קיום. ועוד 35 שנה לאחר שחולקה זו בשלישית, (1795), נתקיימה — שוב — „המלכות הפולנית“, גרעין ממשי של ממלכתיות פולנית — ולו גם בהיות נושא כתר קיסר-רוסיה, והיא תלויה תלות מדינית מובהקת בזולתה. רק 83 שנה הפרידו בין דפיה של אותה „מלכות פולנית“ שנתמרדה (1831), וביטול עצמאותה למעשה, לבין התחלתו של אותו פרק במאבק ההיסטורי (עם פרוץ מלחמת-העולם ב-1914), אשר הוליך במישרין לקראת הקמתה-מחדש של המדינה הפולנית. וגם בתוך תקופה זו של חלוקה ושעבוד מדיני מוחלטים לכאורה, נזדקרו כמה חזיונות ומאורעות, אשר קיימו את חוט המסורת הלאומית-המדינית ועוררו תקוות. עוד הוסיף להתקיים, עד לנסיון המרד הפולני ב-1846 בפולין הפרוסית ובמערב-גליציה האוסטרית, משטרה „העצמאי“ (על כל פנים — הפולני המובהק) של ה„עיר החפשית“ קראקוב ועד סיפוחה של קראקוב לאוסטריה כתוצאה מקשרי המורדים אל „בסיסם“ שב„עיר-החפשית“. ב-1848 נתחדשו ההתקוממויות, בגליציה האוסטרית ובפוזנן הפרוסית. אז — כמה שבועות לאחר מהפכת-מרס בברלין — נאלצו בפרוסיה, תחת לחץ תביעות הפולנים בפוזנן, להחליט על חלוקת „הדוכסות הפוזננית“ לשני מחוזות, לאומיים ביסודם, אחד פולני ואחד גרמני. לא יתמה איש בימינו אם יקרא שהצעת החלוקה לא סיפקה שום צד מן הצדדים; ובמרד הפולני אשר פרץ התייצבו כ-20 אלף מתקוממים נגד למעלה מ-30 אלף חילות-פרוסיה הסדירים והמאומנים. אכן, ניגפו הפולנים בקרב מילוסלב (30/4/48), ולפי ההסכם הצבאי של ברדו התחייבו להניח נשקם ולהתפזר. וב-1850, עם גליהריאקציה הכללית, בוטלה גם עצם חלוקתה של פוזנן. ואילו ההתקוממות שבגליציה נתקלה בהתנגדות כה ממשית מצד המנגנון המשטרתי של האוסטרים, שעדיין שלם היה, עד כי עלה בידי הנציב, הרוזן סטדיון, לדכאה למחרת יום התפרצותה בגלוי (25-26/4/48) בדומה, בעצם, למה שקרה ב-1846 בפוזנן. שהמשטרה הפרוסית הליחה לאסור בעוד מועד את מנהיגי הקושרים, ולא זו בלבד, אלא שקשרי-המרד הפולני הזה בגליציה, ב-1848, הועמד לא מעט בצל עיי הפרעות שערכו האיכרים האוקראינים בבעלי האחוות הפולנים. לשמע כוונת המרד בקיסר. אכן, היו אלה כשלונות. אלא שהכשלונות הללו — וביחד ההתקוממות הפוזננית — הוסיפו לקיים את ההרגשה כי זהו עם המסוגל לתפוס חרב, ורק צירופי מסיבות מדיניות הן החוצצות בינו לבין החופש; ובתמורותיהן עשויות הן גם לפתות פתח לחופש זה. ב-1863 חלה בחלקים רבים

של פולין הרוסית (ובכלל זה ליטה ווהלין) תנועת ההתמרדות הגדולה, — ואכן היה זה נסיון המרד הלאומי הגדול האחרון עד התארגן ה"לגיונות הפולניים" של פילסודסקי וחבריו בפרוס מלחמת אוסטריה נגד רוסיה, ב־1914¹).

לא זו בלבד, אלא שבפרק המאוחר יותר של תקופת־בינים זו הגיעו יסודות מסויימים (התקפים יותר מבחינה כלכלית, חברתית, יחסנית והשכלתית) שבין הפולנים שבגליציה לידי מעמד של השפעה, וגם של שליטה במוסדות האורטונומיה המחוזית, אשר היקנו להם, כביכול, חלק ונחלה בקיסרות האוסטרית, ושימשו מקור לתקווה שאותו מעמד עתיד להתרחב אולי ולחול גם על שאר חלקי פולין, בצלה של המונרכיה האוסטרית הקתולית והפדרטיבית, בשגליציה הפולינית משמשת מעין "פיאמונט" למדינה פולינית חדשה.

המעמדות השליטים והרומנטיקה של העבר

חזיון זה של מעין "חיי־שיתוף" בין מעמדות של בעלי האחויות, המשכילים, הפקידות, הקצינות הכמורה וכיו"ב, אשר בקרב הפולנים בגליציה ובין השלטון האוסטרי־הקיסרותי, בא ללמד גם על הקו השני האופייני של תקופת "חוסר־הממלכה" שבהיסטוריה הפולינית: לא רק — קוצר־ימיה היחסי של התקופה הזאת והתמדת נסיונות המרד וההשתחררות בה, אלא גם העובדה שהשכבות השליטות מניאו בחברה הפולינית, נשתמרו בשלמותן — שלא כדוגמה הצ'כית, או האוקראינית, או הבלגרית, וכדומה — ובמידת־מה הוסיפו להיות שותפים להנאה (כאמור — ביחוד באוסטריה) והמועמדים ממילא לשלטון לכשתבוא שעת הכושר. עובדה זו הקדימה לנטוע בקרב הציבוריות וחוגי המדינאים שבועמי אירופה את ההרגשה כי אכן דבר "טבעי" הוא שמדינה פולינית תקום לתחיה (שלא כיחס שהיה להללו, למשל, לשאיפות כיוצאות באלה בקרב העם הצ'כי); אך עובדה זו היא גם שהסבה לעתים קרובות לאחור, אל העבר, את מבטם ההיסטורי של מבקשי־החופש בעם הפולני, ובזאת ודאי הפחיתה — גם בקרב תנועת השחרור, וגם במדינה המתחדשת, וגם בעם המבקש דפוטים להויותו, — את כושר ההסתגלות לתנאי הזמן ולסיכויי המציאות. רבת פגעים היתה השמרנות היתירה, שהוטבעה באופיה של ההנהגה הפולינית. היא שהכבידה על התפתחות היחסים הסוציאליים בתוך האוכלוסיה הפולינית, וגם בתוך תנועת השחרור, ובכך חשפה נקודות־תורפה מסוכנות: בין ביחסי הפולנים והאוקראינים בגליציה, מאז 1848, ובין בנסיונות הרוסים להטיל פירוד בין שכבת המורדים־המשכילים ובין האיכרות הפולינית (וכמובן — גם הבלחית פולנית) ב־1863 ואחריה; — וכן סייעה היא להחרפת הפיצולים והניגודים שבציבוריות הפולינית הפוליטית בראשית המאה ה־20, ובפרשות ההיאבקות המהפכנית שבתחומי הקיסרות הרוסית: ונוסף על כל אלה — חוללה שמרנות זו, לעתים, גם חזיונות רבי סכנה בשעת קביעת דרכיה של תנועת השחרור — ואח"כ של המדינה המחודשת הצעירה — כלפי חוץ, בהיותה נתונה בין המעצמות הזרות האדירות ובמשחק שבין גורמי העולם.

הרומנטיות, שבלטה למדי בתנועת התקומה הלאומית והנהגתה — המדובר הוא ברומנטיקה שפניה אל העבר — הביאה לא פעם לידי התעקשות בלתי־מוזדקת לגבי תחומים מדיניים־גיאוגרפיים, שאבד עליהם הכלל.

1) אם לא נביא בחשבון את ההתנגשויות הקטנות יותר, ב־6—1905, שקצתן הן בעלות צביון סוציאלי.

ולדתלות במושגי־ממשל של האומה הפולנית על אומות או על חלקי־אומות אחרות; ודוגמאות לכך: סיסמת "מים ועד ים", כלומר פולין המשתרעת מן הבלטיקה ועד הים השחור; המאויים לכלול את ליטא במדינת הפולנית והמתיחות הגדולה, שנתיחה מסביב לבעיית וילנה; ההיאחזות בשטחים המאוכלסים אוקראינים, רוסים־לבנים ואפילו גרמנים, גם במקומות שהאוכלוסיה הפולנית היתה שם, בפירוש, בחזקת מיעוט מפורש. כרוכה בזה היתה גם ראית "יעודים" למדינת פולין ולאומה הפולנית, יעודים, שאמנם היו להם סמכות של דמיון, כביכול, במצבי העבר, אך היו אלה יעודים שהעתקתם לתקופתנו לא יכלה אלא להביא לידי תקלות והסתבכות עקרה. בין אלה היו: "פולין — משמר־החלוץ שבין אירופה ובין הברבריות התורכית והטטרית" — ולעתים היו מוסיפים בלחש: — "והרוסית"; והעלאת דמותו של יאן סובסקי, מנצחם של התורכים על שדות חוטיין, ואח"כ במערכת־הברית מתחת לחומות וינה; וזכרונות־הגבורה מסוף המאה הי"ז — כסמל של פולין ההיא. אבל אפשר שהבחינה המסוכנת ביותר שבאותה תקופה, תכונה הרומנטיות היונקת מן העבר, היתה מורשת השנאות המסורתיות, שהיא נטעה בלב אומה הנלחמת לחירותה, — ואח"כ גם במדינה המנסה לשמור על הווייתה הלאומית.

חזיון ה"אוריאנטציות"

מסורת כזאת, העלולה להזיק לכל אומה, — כיון שהיא אוסרת את ידיה בשעות של ברירה ממשית — הרת־אסון היא שבעתים לעם קטן או עם בינוני, ששאלת ה"אוריאנטציות" מתייצבת לפניו, בגזירת מצבים היסטוריים, או מקרים היסטוריים. ואפשר לומר, כי ראשיתה של הפורענות נעוצה כבר בעצם התייצבותה של שאלת ה"אוריאנטציה", העלולה תמיד (אם תבונתו המדינית של העם ואחדותו לא תהינה מחושנות במידה מספקת) להיות שורש למחלוקת פנימית ופילוגים למחנות שונים, המושפעים, גזיונים, ומודרכים על־ידי גורמי־חוץ, האדירים מהם. אין ספק שפולין מיצתה את הקובעת הזאת של היגדרות אחרי תקוות־חוץ ומשענות־חוץ. לבסוף המאה הי"ז הספיקו סיעות פולניות שונות (ולעיתים, במשך פרקי זמן קצרים — האומה הפולנית כולה) להיאחו בכנפות בגדיהם של "תומכים" — (שהיו לעתים קרובות מועמדים למלוכה) — סכסוניים, שודיים, צרפתיים, רוסיים, אוסטריים ואף פרוסיים־גרמניים: — הרי לך, בעצם, רשימת כל שכניה של פולין (פרט, אולי, לנסיכות המולדבית שברומניה)... והנה, לדוגמה, כמה ציונים לפרשת צרפת: מקרה של צרפתי מלך־נבחר — עוד מן המאה הט"ז; "תמיכה", השפעה וגם משלחות צבאיות ומלך, "פולני־צרפתי", לשצינסקי — באמצע המאה הי"ח; התהוות גופי־צבא פולניים בשירות צרפת המהפכנית — בסוף המאה; הקמת "רוכסות־ורשה", בשנות 1807/1813 — ע"י נפוליון. והלא צרפת לא היתה מעודה בין שכנותיה הגיאוגרפיות של פולין; אלא שנתקיים בה, בפולין, הכלל הידוע, כי יתרון כוח מדיני־צבאי מוחלט של מעצמה מסויימת בחבל עולם זה או אחר מעמיד ממילא את כל מדינותיו ועממיו של אותו חבל ביחסי־קשר, וגם ביחסי־תלות עם הגורם האדיר. וגם בימינו אלה אין צורך כלל לחפש הרבה בכדי למצוא דוגמאות לאותו חזיון, ובצרפת, (ביחוד בצרפת המהפכנית והנפוליאונית וגם בזו שבתקופת זעזועיה הפוליטיים, בהמשך המאה הי"ט) תלתה פולין תקוות רבות בימי כפיפותה המוחלטת לשלישת שכניה, ושעבודה הגמור: — והרי מהפכת־יולי, 1830, בצרפת, מזה — והמרד של "מלכות פולין" ב־1830/31 מזה; ושוב, מהפכת פברואר 1848 — ונסיגות ההתקוממות בפוזנן ובגליציה (עיין לעיל), ותסיסה בפולין הרוסית.

גם צרפת, הנפוליאונית" המזוייפת של נפוליון השלישי עוררה תקוות בלב הפולנים, בימי המלחמה הצרפתית-הבריטית בקיסרות הרוסית (55—1854) — "מלחמת קרים"; ובימי המרד, רב הגבורות ורע המזל, של 1863, היה נפוליון השלישי היחידי בין שליטי אירופה שאחז, על כל פנים, בצעדים דיפלומטיים, כדי להקל מ"תגרת ידה" של רוסיה בפולין — אם גם נכשל בדבר. הנה כי כן נהווה כאן מעין מסורת של זיקת פולין, המחולקת והמשעובדת, למושע-שבכות השוכן על גדות הסנה.

אין לומר, שבמסורת כזו, בעלת תוכן היסטורי חיובי — במידה שלא כבלה כבילה יתירה את הענין הפולני אל תהפוכות גורלה של צרפת, ובמידה שלא הניעה להכרעות במעשים גורליים בפולין מתוך הגרורות מופרות אחרי מאורעות שאירעו בצרפת, או אחר צרכיה הפוליטיים והאיסטרטגיים של זו — אין לומר, שהיה בה, כשלעצמה, כדי להזיק למלחמת שחרורה של פולין.

אך, מאידך, התגבשות מסורות שליליות של ניגודים, "נצחיים", בין פולין לעמים גדולים, ואף בינוניים, היה בה גם היא כדי להצר את האופק וליטול, למעשה, את חופש ההכרעה המדינית במצבים החיוניים לעתיד לבוא. ניגודים, וקידוש-ניגודים, נתהוו, כידוע, בהיסטוריה הפולנית לגבי שתי המדינות השכנות מגזע גרמני, אוסטריה ופרוסיה-גרמניה. ועד כמה גורלי-טרגי — לפולין — היה הניגוד — דבר זה גלוי וידוע היום לעולם כולו. אך עם זאת לא חסרה הציבוריות הפולנית (ביחוד מן הסוג השמרני קצת יותר) נטיות ל"אוריינטציה אוסטריית" (פפי שכבר צוין לעיל). ועל אף הנסיגות שנעשו בפרוסיה להטמיע את הפולנים בכוח הזרוע, והזכרונות המרים של "מלחמת-התרבות" ("קולטור-קאמף") נגד הקתולים מימי ביסמרק — שיתפו לגיונותיו של פילסודסקי (?) פעולה בשדה הקרב במלחמת 18-1914 לא רק עם צבאה של אוסטריה, אלא גם עם הצבא הגרמני פרוסי; ולא עוד, אלא ש"מועצת העוצרים", השמרנית-היחסנית, אשר בפולין בימי הכיבוש הגרמני והאוסטרי, ישבה בשנת המלחמה האחרונה על המדוכה: איזה נסיך מגזע גרמני יש להזמין לכסא מלכות-פולין העתידה להתחדש, אשר על הקמתה הכריזו הגרמנים עוד בסוף 1916 — בתחומה של פולין הרוסית בלבד, כמובן... אכן, מידה זאת של גמישות לא יכלה לבטל את הניגוד היסודי שהיה, במקרה זה, טבוע בעצם מצבה הלאומי-גיאוגרפי של מדינת פולין, כסף-המזרח למשכן הלאום הגרמני, הנתון למגמת "דרנג נאך אוסטן" ("המעפל מזרחה") ולנסיגות חוזרים-ושננים של התפשטות דמוגרפית... (ועל כן, — בין השאר — כה חסר-אופק ומכשיל היה גם נסיון ההתקרבות הפולנית-הגרמנית שבשנות השלושים אשר במאה הזאת).

התסביך הפולני-הרוסי

עוד הרבה יותר פטלי — ואולי גם הרבה פחות הכרחי מבחינה היסטורית — היה גיבושו של הניגוד לרוסיה, שביסודו לא היה כלל הכרח שיהא ניגוד — "דמוגרפי" (מפני שלהתפשטותו של העם הרוסי פתוחים היו מרחבי איסוף של צפון אסיה ומרכזה, וגם בפאתי רוסיה האירופאית עצמה); אלא שהיתה כאן, בעיקרו של דבר, בעיה של הרמוניזציה, קצתה פסיכולוגית וקצתה מדינית-חיצונית; אכן, הדבר נסתבך תסבוכת נוספת מחמת הפרשי דתות ותרבויות,

(2) אשר קדמו להם, כבר מאז 1908, "אגודות הקלעים" הפולניות, שאורגנו בגליציה

במגמה אנטי-רוסית.

ואולי שבעתיים מחמת שוני המשטרים הפוליטיים, או שוני המגמות הפוליטיות סוציאליות, שבין שני העמים, — בין בתקופת פולין הכבושה, ובין בימי פולין העצמאית המחדשת. אמנם, לא רק במאה הי"ח נתקיימה בפולין, "המפלגה הרוסית"; גם ב"1830—1815 לא חסרו אנשים שראו בטיפוחה של "מלכות-פולין", עם מלכה הרוסי אלכסנדר הראשון, (ונציבו — אחיו, הנסיך הגדול קונסטנטין), ועם עצמאותה בענייני-פנים ועם חוקתה, הליברלית למדי לפי מושגי הזמן ההוא — וביחוד בשנותיה הראשונות, עד התחלף המלכים (כשניקולאי הראשון ירש את כסאו של אלכסנדר) בשלהי 1825, — את תקוות העתיד לפולין שאננה, מתפתחת, וביום מן הימים — גם מאוחדת. אכן, ניתנה האמת להיאמר, כי ישנו גם ספק, אם אותו המצב ההיסטורי, על טיבה המדיני-החברתי של רוסיה הצארית, המנוגד לליברליזם המערבי, היה מאפשר קיומה של אוריינטציה מעין זו לאורך ימים; מכל מקום, עם מרד 31-1830 ודיכוי ניער אותה רוב האומה הפולנית מעליו.

ובכ"ז, בראשית שנות הששים שוב היו בין רבי-פולין שקיו להתחדשותו של אותו משטר חצי-עצמאי, נוסח 1830—1815; אלא שמרד 1863 ותגובות הרוסים, שמו קץ לכל תקווה מעין זו; ומגמת ההתפייסות עם רוסיה יותר משהיתה קונסטרוקטיבית לקראת תקוות המחר היתה, מאז, השלמה עם הבלתי נמנע. רק מראשית המאה ה"כ נתעוררו זרמים מסוימים לבקש מוצא במסגרת פדרציה רוסית — מהפכנית או אף ליברלית בלבד, ועם מלחמת 1914 נמצאו יסודות מסוימים שראו בליכוד סלבי, במלחמה אנטי-גרמנית, מסגרת ל"שאיפותיה הלאומיות ההיסטוריות של האומה הפולנית" (כמאמר מינשר שפירסם המצביא העליון לצבאות רוסיה ב"1914/1915, הנסיך הגדול ניקולאי ניקולאייץ"). — ולפרק זמן קצר לזכו עוד יותר ע"י מנשרו של המלך ניקולאי עצמו ב"1916, שהבטיח "אחוד חלקי פולין שבותרה, לשלמות אחת" — ואח"כ, ע"י מהפכת-פברואר 1917 ברוסיה וארגונו של "קורפוס-פולני" שלם ברוסיה. הטיכיים האובייקטיביים של שיתוף בונה, ודאי שגדלו בדרך כלל עם מהפכת 1917 ברוסיה — אלא שהתפתחות 21—1918, בשתי המדינות וביניהן, עם הסתמנות המרחק המדיני והפסיכולוגי המקודש, עם גבור האוריינטציות המנוגדות, עם התחדש יצר-השלטון על מה שהיו לפנים אחוזותיה המזרחיות (האוקראיניות, הבילורוסיות, הליטאיות) של פולין המלוכה, עם רצונה של המהפכה הבולשיביסטית להתפשט מערבה — ועם המלחמה הפולנית-הסובייטית, מסע פילסודסקי אל קיוב ומסע טוחצ'בסקי עד ורשה, "הנס על הויסלה" בניצוחו של וייגן הצרפתי ונסיגת הרוסים — ועם "פשיטת וילנה" של הגנרל הפולני זליגובסקי — כל אלה היטו את ההתפתחות לאפיקים אחרים לגמרי; ושלום-ריגה מ'1921 לא הפיג במידה רבה את המתיתות, שנתקיימה מאז.

עשר השנים האחרונות, בפרוס מלחמת העולם ובתוכה, הגבירו במידה רבה את הצורך להתיר את סבך הניגודים הזה; אך לעתים, רחוקות היו מלהקל על התרה כזו. והיה כאשר יהיה הפתרון הסופי ליחסי פולין-רוסיה, — זה הפתרון ההרמוני, הממתיק, או מבטל, ניגודים אוכלוסיתיים, תרבותיים ומדיניים שבפועל, ועם זאת שומר על אפשרות ההתפתחות החפשית והעצמאית — מכל מקום אי-אפשר שלא לראות, מה גדולה היתה הקללה בהנצחת אי-האמון והשנאה ההדדיים³) בין שני העמים; וברור מאלינו כי עיקר הנזק נפל — ומוכרח היה ליפול — דוקא בחלקו של החלש והקטן שבין שני העמים, אם כי לא רק בחלקו.

(3) ואי-האמון האינסטינקטיבי כלפי הפולנים היה קו בולט בין בפסיכולוגיה העממית ובין בגילויי הספרות ברוסיה במשך דורות רבים מאוד, ומאז ועד ימינו.

מן המותר, אולי, לציין, כי לקח זה חל בוודאי גם על יחסי-עמים וצירופי-מדיניים, הרחוקים כאילו מרחק עצום (גיאוגרפי ופוליטי), מבעית פולין ורוסיה. ועל אף כל הבדלי הזמן והמסיבות עדיין עתיד הוא לחייב במקומות רבים את המסקנת: תוקף ההתנגדות לשלילת חירות — הן; טיפוח שנאות „נצחיות“ — לאו.

הקבלות ארץ-ישראליות

יורשה אולי להעיר, כי לחזון ה„אוריינטציות“ ניתנו הדוגמאות ההיסטוריות הידועות המוקדמות ביותר דווקא בא"י, זה החבל „למופת“ של „משיכות לעברים“: עמק-היאור (הנילוס) מזה, — ועמק-הנהרים (פרת וחדקל) מזה; — מצרים מזה — ואשור ובבל מזה; בית התלמיים — מול סוריה של בני סלבקוס; רומא — מול פרתיה ופרס הסאסאנית; החליפות הפאטימית שבקהיר — מול „צלה“ של חליפות בני עבאס הבגדדית ומול הסלג'וקים; מזרח מול מערב, בימי מסעות הצלב: השלטון הממלוכי — מול העותמאנים; נפוליון-בונפרט במצרים — מול „השער הגבוה“ שבקושטה; ושוב, מדינת מצרים של החזיבים מחמד-עלי ואברהים פשה — מול תורכיה המתמוטטת; הבסיס הבריטי על הסואץ — מול חברית התורכית-גרמנית מצפון; המרכז המצרי „הערבי“ — מול נטיות ל„סוריה רבת“, והמגמות ההאשימיות ככלל, מעבר ארץ-הנהריים (ובעצם, גם השפעתם של מרכזי משיכה הגדולים החיצוניים, ש„מאחורי הפרגוד“, והם אדירים הרבה מן המקומיים, שבמדינות המזרח-התיכון הנ"ל). בין כל אלה פירפרה ונתלכטה א"י בתקופותיה השונות.

וכשם שיש ללמוד מלקח „פיתוי-האוריינטציות“ למיניהן — כן יש ויש להזהר מפני טיפוח „שנאות-נצח“. והרי אם לחשובות, ישנה, דווקא לעם היהודי סיבה „הגיונית“-היסטורית מספקת לנהל פנקסות של טינא לרוב אומות העולם התרבותי. ועל כן שבעתים יגבר לגביו תוקפה של מסקנת-הלקח המדינית-המציאותית: לא ללכת שולל אחרי דבקות-יתר בעמים אחרים, אך גם לא לטפח טינות ומשטמות.

ערך חיובי ומבסס יש למסורת היסטורית, קונסטרוקטיבית, תרבותית ומרחיבת-אופקים. שלילי הוא ערכה של מסורת-ההרגל והשגרה, הגוברת לעתים על חשבון מדיני-לאומי ריאלי, מוצדק ורואה למרחוק.

* * *

כמה מחזיונות תקופת היאבקותה של האומה הפולנית לחירותה ראויים לעיון מיוחד.

בצאות-גולים ו„מושבות“ קושרים.

מציאות כמעט בלתי פוסקת של שעבוד-מולדת — אם מלא ואם חלקי, — ילדה את התופעה (ואת המסורת, שנהפכה כמעט להווי-קבע) של צבא בגולה. מאז ה„לגיונות הפולניים“ של דומברובסקי בצבאות הרפובליקה הצרפתית, שלחמו באיטליה, ודרך גדודי האולנים הפולניים המרובים שבגליון נפוליון קיסר, הובילה הדרך אל התחדשותו הזמנית של הצבא הלאומי במולדתה, בימי „דוכסות-ורשה“ שהמרשל פוניטובסקי היה מצביאה⁽⁴⁾, ובשנות האבטונומיה של „מלכות-פולין“.

(4) ועם גיבור-המלחמה היהודי-הפולני, ברקו יוסלביץ, כמפקד גדוד-פרשים בו.

שקיסר רוסיה הוא מלכה. אכן, גם ללגיונות ההם קדמו אנשי-צבא גולים פולניים. אלה שלחמו, כקוסצ'יושקו וכפולסקי, במערכות המהפכה האמריקאית: ואחדים מהם עוד הספיקו אח"כ לשרת בחרב את מולדתם הם — כאותו קוסצ'יושקו, שנפל, פצוע, בשבי צבא סובורוב הרוסי — בשנות המאבק האחרונות של העצמאות הפולנית הישנה (שנות התשעים למאה ה"ח), שהיו גם שנות הנסיגות לביסוסו של צבא פולני, (האנרכי, זה ששרשיו נעוצים בנוסח-הפיאודלי-למחצה, של איסטרטית-הפרשים האצילית), על יסודות חדשים ויעילים.

מסורתם של כל אלה קיננה, מ ב פ נ י ם, גם בקרב צבא "מלכות-פולין", זה אשר רוחות משמעת צבאית-שגרית בלת-אנושית, פרוסית-רוסית, ברוחו של אַרְאֶקְצִיב הנודע, אבי "הקנטוניסטים" בר-סיה, כיוונוהו והדריכוהו מבחוץ; והיא שעשתה צבא זה, שלכאורה היה כפוף לשליטת זרים, לכלי ראשון של התקוממות לאומית באותו "מרד-ליסטופד" (בנובמבר 1830), אשר סילק מורשה את הנציב והמצביא, הלא הוא קונסטנטין הנסיך-הגדול וחטיבותיו הרוסיות, והרים את דגל העצמאות הפולנית. ע"י גייסות דביץ' (1831), נמשכה המסורת של אנשי-צבא פולניים בגולה. הם הופיעו, כיחידים וכ"לגיונות", כמעט בכל זירת קרב והתקוממות בשנות 1849—1848, שהיו גדושות מהפכות ומרידות: החל ממושבת-הגולים שבפריז ועד חזית-לומברדיה שבאיטליה, התקוממות-פרג ומרד דרדון, מצור וינה, צבא המעצמות בהונגריה, (שבו הגיעו אחדים מהם עד כדי פיקוד על ארמיות, ופיקוד ראשי בכלל) ועוד ועוד. בסקירה הראשונה נראו, אולי, "חיילי-מהפכות-אירופה" אלה כפרטים מרדנים, שיתכן כי רק קשר סנטימנטלי קשרם אל גורל מולדתם; אך הלגיון הפולני באיטליה נלחם בצבא האוסטרי; ומצביא פולני של חיל-צבא הונגרי בחזית צפון-המזרח, במעברי הרי הקרפטים, תיכן להפציע למישורי-גליציה — מקום שבו עשוי היה, או, להרים את ראשו מאבק-העצמאות הפולני. הצבא הרוסי שנשלח לדכא את המהפכה ההונגרית (ב"1849) שירת ממילא גם את הדברת פולין לשלטון הכיבוש הרוסי.

הפולנים-בגולה, המתנדבים, הופיעו שוב בשירות גייסות-הצפון, במלחמת-האזרחים ("מלחמת שחרור העבדים") שבצפון אמריקה; והם התבלטו מאוד בין מפקדי מרד-הקומונה הפריזאי.

הנה כך נוצר, כאמור, הווי: נוהג חיים של איש-צבא קושר-קשר בגלות; איש אותו-חרב, המוכן ומוזמן לשרת בכלי זינו את שחרורם של עמים אחרים, אך עיניו ומעייניו בגאולת ארצו אין ספק, כי הרבה מהשראתה של מסורת זו נחלו אנשי הלגיונות הפולניים מימי מלחמת-הראשונה — וגם יורשיהם של אלה, בשנים שלגבינו עדיין אינן בחזקת "היסטוריה".

למן ימי דומברובסקי — זה מאה וחמשים שנה בדיוק — הופיעה העובדה "המשונה", שחזרה ונשנתה כמה פעמים: מחנה-צבא, בגולה ובשירות למען זרים, שהיה משכן יחיד לחופש לאומי, סמל לקיומו של העם, גרעין המדינה העצמאית. ודאי, אין זו דרך "תקינה" של תנועה לגאולת לאומית. אך, כאמור, החזיון חזר ונשנה; הוא שימש, ולא פעם, פתח לתקומת העצמאות. הוא נראה גם בקרב עמים אחרים (במחנות הלגיונות הצ'כיים, ובמידת מה אולי גם ב"דביזיה האירית" שבמלחמת-הראשונה; ובשניוני-צורה — בלגיונותיו של גריבלדי בשלבים ידועים של קיומם — ועוד ועוד, ועד ימינו ועד ובכלל). ולא זו בלבד שרב לקחו ההיסטוריונים של החזיון הזה, אלא לעולם — אף בשעה שאין רואים כביכול את הכלים הממשיים לגילומם במציאות — אין לראותו כנעלם לחלוטין מאופק ה

של תנועת-מאבק לאומית, כחזיון-ש ב כוח וכגורם אפשרי — ואולי של "מחר" קרוב למדי.

גדודי-מרדנים והמונים

ספק הוא, אם גרעינים אלה של כוח צבאי, אשר במסורת זו של חיילים-מרדניים-פטריוטיים שמלאכתם בכך, היו מקיימים את שלהבת אש המאבק הלאומי במשך המאה ה-ט"ט במידה שקיימות, לולא הרקע העממי של כיסופי גאולה ותכונות להתייצבות במערכה. צבא-המלוכה הסדיר שמרד ב-1830 כמעט ששולש מיד ע"י הגנרל חלופוצקי (בימים ההם — "דיקטטור-המדינה"). ובמערכת-התיקו של גרוכוב, שבה ניגר למכביר דמם של שני הצבאות הלוחמים, עמדו להפ-ליא, בצד הצבא הפולני הסדיר, גדודי ה"קוסיניירים" הפולניים, — אחרים מזוינים בחרמשים⁵, שריטשו סוס ורוכבו, ואלו מרד 1863 היה, כמעט כולו, בחינת מרידת "גריליה"; את התפקיד הראשי והמתסס מילאו בו חבורות המרדנים-המשכילים, מבני מעמד האצילות הועזירה, (לעומת עמדת רבים מן ה"מגנטים", שרצו בשמירת ה"ליגליות" והזיקה לרוסיה). אך בלא תמיכתו של חלק, על כל פנים, מן האכזרות, — על אף נסיונות רבים של הרוסים לתקוע "טריזים" בין בני שני המעמדות — לא היה המרד נמשך כפי שנמשך (שנתיים כמעט — מינואר 1863 ומרביב 1864). ונאמנות ראשונה זו של המוני העם לרצון קיום האומה, אשר עמדה גם בפני נסיונות "לרוסס", — או "לגרמן" — בדרכי דיכוי ופתוי כאחת בתחום הכלכלי, התרבותי והאדמיניסטרטיבי, היא שהיתה תנאי-ראשית לתקומתה של פולין על חורבות מלחמת העולם הראשונה. כי על כן, גם תולדות מלחמת השחרור הפולנית עשירות הן בדוגמאות לאמתותו של הכלל הישן הנודע: גרעיני כוח-לוחם נבחרים, — ערכם המלא, ונצחונם, לא יתכנו בלא דריכות המוני העם לגאולה לאומית.

שליבים בפולין: ה"בזובקות" — הלגיונות — שלטון-הצבא

עם גבור התסיסה הסוציאלית והרעיונית בראשית המאה ה-כ', ועל רקע גמילתה של "סיטואציה מהפכנית" ברחבי הקיסרות הרוסית, החלו לעלות בקרב הציבוריות הפולנית שבארץ-המולדת גם ניצנים של כוחות-לוחמים מסוג חדש: גדודי ה"סדרנים" (וגם הלוחמים ממש) של מפלגות פוליטיות, ובראש וראשונה של מפלגות סוציאליסטיות שונות. מיליציות-מפלגתיות שונות אלו ("בזובקות" בלשון פולין — היינו, "ארגונים-לוחמים") מילאו תפקיד רב בהתססת תנועת-המאבק בקרב פולין ובגיבוש דמותו של דור צעירים, המוכנים להתמודדות עם כוחות המשטר הזר גם בדרך של מעשים שנראו לדור הקודם כהרפתקניים ביותר, הן הביאו עמיהן את תחיית השימוש בנשק, ולו גם בקני-מדיה זעירים ביותר, בתגרות קטנות, בהפגנות רחוב, בנסיונות לשחרור אסירים; לעתים, כדוגמת זרמים מסוימים במהפכה הרוסית, גם ב"אכספרופריאציות" של רכוש ממשלתי, במלחמה בסוכנים, וכי"ב. אין ספק שנסיונם שיוו ממשות-יתר לחלומות-ההשגחה-ררות, אשר, כחלומות, משותפים היו לחלקים רבים של הציבור הפולני, גם של זה הבלתי-פעיל; ומשורותיו של דור חדש זה יצאו גם גרעינים לא-מעטים לגדודים הצבאיים שבשנות מלחמת-העולם, ולהנהגת הצבא הפולני שלאחריה. עם זאת, אין להתעלם מן הקיום השלייליים הרבים, שגם הם טבועים היו בעצם

(5) מחוסר זין חדש — וזוהו מקור כנויים: "קוסה" — חרמש בפולנית.

טבעם של ארגונים ממין זה, ואשר המחלוקת הרעיונית-הציבורית, שהחלה לכרסם אז במחנה רדיקלי זה של הציבוריות הפולנית, עוד הגבירה והחמירה אותם וזרבה. הכלטת היצר המפלגתי המובהק; "ההתחרות" הפסיכולוגית בין זרמים לחמים (שנתגלגלה, אח"כ, גם לשטח של "מעשים" שונים, לעתים לא כ"כ לשם התכלית עצמה, כאשר מתוך החשש להידחק ממרכז הבמה); תוספת העוקץ לפלגנות הסיעתית ע"י התנגשויות של חבורות אנשי-זרוע, לעתים מזוינות, ביניהן לבין עצמן; טיפוח "גאולת-דם" ו"גאולת-כבוד" בין המחנות, הקנית "אידיאל" מתעה מכשיל לבני נוער בדבר דמותו של הלוחם-לדרור; — כל אלה לא זו בלבד ששיבשו לא במעט את מערכות תנועת השחרור הפולנית בימי הגבורה והמחתרת שלה, אלא גם נתנו אותותיהם לרעה ולהכשלה בתקופת המדינה העצמאית, זו שדרשה תוספת אחריות והינוך-ציבורי — ולמעשה נתבוססה ביחסים הרסניים ירושת אותו עבר.

נגעים פסיכולוגיים-ציבוריים אלה עוד התנקמו, גם בציבוריות וגם בממלכתיות הפולנית, בימי המדינה העצמאית המחודשת. התפרצויות הגומלין וה"היד החזקה" ביחסי זרמים ומפלגות החלישו לא-במעט את הציבוריות הפולנית המתקדמת יותר, וגם הקלה מבחינה נפשית וחינוכית, על הופעת החזיונות של טירור ריאקציוני בראשית שנותיה של פולין העצמאית. ויתכן כי נזק רב שבעתים היה בזה שהמסורת של התלכדות חבורות וסיעות וקשירת "קשרים" הונחלה גם לחוגי קצינים ומכוונים בצבא הפולני החדש. גם בכך נבדלה פולין המחודשת לרעה מציכוסלובקיה המחודשת. חבורות הקצינים נהיו למשענות אחד הצדדים הנאבקים לשלטון המדינה: מהן חבורות ראדיקליות לכאורה בתחילתן, שנהו אחרי פילסודסקי — ומהן ריאקציוניות-גלויות מראשיתן. הלגיזנות הפולניים, על מוצאיהם השונים (הלגיזנות של פילסודסקי, שראשיתם בגליציה; הקורפוס הפולני של דובור-מוסניצקי, שנתארגן ב-1917 ברוסיה והוכרע בשלח אותה שנה ע"י הגרמנים, כשניסה לחדור לשטחים הפולניים במידת-מה, שבמערב-בילורוסיה; הפולנים אנשי-אמריקה אשר לחמו בפקודת הגנרל גאלר בחזית צרפת והובאו אח"כ לפולין; אנשי פוזנן הפרוסית) נהפכו (ושוב — שלא כדוגמת הלגיזורים הצ'כיים) לארגון פוליטי, אשר נתגלגל לבסוף לשמש כסעד — כשם ששימשו, זמן מה, גם פלגי זרמים מתקדמים ואף סוציאליסטיים ושכבות פועלים — תחילה למהפכת-הזרוע של פילסודסקי ב-1926, ואח"כ לשלטונו הדיקטטורי במדינה, ואין אולי מאלף כלקח פולין זה, ומתריע כמוהו, על הסכנות שבפלגנות יתירה ומסורת-האלמות שביחיים הציבוריים, וגם על הסכנות שבהכנסת חשבונות פוליטיים-פנימיים וקבוצתיים לתוך הכוחות המזוינים — ואחת היא אם עודם חיל-מחתרת או צבא-מהפכה של תנועה נאבקה, או שהגם כבר בחזקת צבאה המוכר של מדינה העומדת על תלה.

חוש-הזמן ובחירת המועדים

התבוננות כללית יותר בנסיונה ותהפוכות-דרכה של תנועת השחרור הפולנית מעלה כמה שאלות לא קלות, העשויות להיות גורליות בחייה של כל תנועה לאומית לחמית, כשם שהיו גורליות בתולדות התנועה הפולנית. המרכזית והקשה בכולן היא שאלת חוש-הזמן ובחירת המועדים למעשים היסטוריים מכריעים.

נקל להיות "חכם לאחר-מעשה" אך אגב קריאה בדברי ימי פולין ב-150 השנים האחרונות מתעוררת מאלית השאלה: האם לא חונן עם זה במין כשרו, העולה מעט על הממוצע המצוי בקרב העמים, לטעות בשיקול הזמנים

והמועדים למערכותיו. אכן, היה היו תקופות שבהן „לא היתה ברירה“, וגם מן הנמנע היה לחזות מראש את התפתחות הדברים כפי שנתרחשה אח"כ. לעם מוכה ונדרס, כפולנים במאה הי"ט, לא היתה ברירה אלא להצטרף אל מסע-נצחוננו של נפוליון. וליהנות מפירות חשבוננו המדיני: — הן התוצאת מכך היתה „דוכסות-ורשה“. ואפשר לומר, כי על אף מפלתו של נפוליון נשתיר בסופו של דבר, לפולנים גם נכס חיובי רב-ערך מתקופת התיצבם-לימינו. „מלכות-פולין“, אשר מקוצצת היתה גם מן ה„דוכסות“, קיימה, בכ"ז, גרעין של ממלכתיות (וכוח צבאי ותרבות לאומית), אשר לא היה כמוהו לפולנים מאז „החלוקה השלישית“ ב-1795, ועד לשלום-טילזיט שלאחר מפתל פרוסיה ב-1807. בכוח היה זה מין „פיאמונט“ פולני.

המושג של „פיאמונט“

במלה זאת — „פיאמונט“ — קשור מושג. בתקופת שעבודה הממושך של איטליה המפוררת היתה המדינה האיטלקית הלא-גדולה הזאת, שבצפון-המערב הרחוק, לעריסתם של העצמאות האיטלקית ושל גיבוש כוח (מדיני וצבאי) לאומי: ובבוא התקופה ההיסטורית-הדינמית בחיי איטליה היתה היא לעריסת המדינה האיטלקית הלאומית שנתלכדה והלכה, דרגות-דרגות, עד כדי הגשמת אחדות האומה במסגרתה. אותו חזיון עצמו נשתקף גם בתולדותיהם של כמה עמים אחרים — וכל פעם הקל גורם זה „פיאמונט“ לאומית כוזאת) את תהליך השתחררותם גם של שאר חלקי האומה והתגבשותם למדינת-עם אחת⁽⁶⁾.

וכי מן הנמנע לחלוטין היה, שאותו החזיון עצמו יקום ויהיה גם בהיסטוריה הפולנית? ושל „מלכות-פולין“, — אמנם המקוצצת והכפופה לשלטון-עליון של זרים — אך השוכנת בלב השטחים הפולניים, — תיהפך לגרעין מדינה פולנית עתידה, עצמאית ומאוחדת?

מרירות והתקוממות 1830-1864. הכווננו מועדיהן?

והנה, תחת זאת נחרב שריד-ממלכתיות זה במרד 1830/31. שמה היתה כאן אחת הדוגמאות לטעות-בזמן, וכשלונו בבחירת המועד? ההמתנה לצירוף-מסיבות נוח יותר במרחבי אירופה — אולי היתה מועילה יותר מבחינה לאומית-היסטורית? אכן, היה היתה מהפכה באירופה ב-1830; „מהפכת-יולי“ בצרפת. אך מהפכה זאת, — גם בהחליפה חוטר אחד מגזע הבורבונים במשנהו, בחוטר האורליאני, — לא חוללה בכ"ז באירופה כולה „סיטואציה מהפכנית“, ומעובדת-יסוד זו לא שינתה גם התנועה להפרדתה של בלגיה מעל הולנד שנתרחשה באותו זמן. „מרד ליסטופד“ הורשאי בא כאשר מצב דברים זה, וטיבה הזהיר המהושב של המונרכיה הצרפתית החדשה כבר הספיקו, בעצם, להתברר די צרכן. מה היה אילו, תחת זה, הוסיף להתקיים עופר זה של כוח פולני מאורגן, מדיני וצבאי, שב„מלכות פולין“ ה„קונגרסאית“, עד לשנת-הועזועים הגדולה, 1848? ואילו היתה מהפכה פולנית-לאומית כללית וגדולה — להבדיל מההתקוממות הבלתי-מוצלחת בפוזנן, ומרד-הנפל בגליציה — מצטרפת אז לשאר התנועות והמרירות שעל פני אירופה כולה?

ודאי, בהצגת השאלות הללו אין עדיין כדי תשובה עליהן. אין לדעת אם

(6) במה הדברים אמורים? — במצבי עם השוכן על פני אדמת-מולדתו הוא, ורק חלק מאדמה זו, המאכלס בבני אותו עם, זכה כבר לקיום מדיני בפני-עצמו, תוך עצמאות שלמה או חלקית.

משטרו העריץ של ניקולאי הראשון היה מניח עוד 17 שנה של קיום אפילו לשלטונה העצמי-החלקי ולחוקתה הליברלית-המתונה של "מלכות פולין". אבל ההפרש בסיכוי ההיסטורי לקראת 1848 יכול היה להיות עצום כל כך, שהשאלה מוסיפה לנסר במוחו של כל מתבונן שאינו משלים עם ההנחה ש"כך היה" ועל כן גם "כך הוכרח להיות"; שהרי עצם הנסיון לבחון את לקח עברם של האחרים מניח את האפשרות לגלות טעויות, שאפשר היה להימנע מהן.

וביתר שאת בולטת (מבחינת הזמן) שאלה אחרת: ענין הנסיון שניסו הפולנים למרוד ב־1846, שהקדים רק בשנתיים את מועד "הסיטואציה המתה-פכנית" של 1848. ובינתיים הוא עלה לפולנים גם במעמדה האבטוגומי הקודם של "העיר החופשית" קראקוב, — ובכשלונו ודאי גם של לאל כמה מן הסיכויים להתקוממות ראווה-לשמה בשנת-הגורל 1848. בפולין האוסטרית וייתכן גם בפולין הפרוסית והרוסית — דבר ששלל, אולי, מן הפולנים את סיכויי העיקרי במאה ה־19.

ייתכן כי בממדיו-זמן קטנים יותר אפשר היה להקשות קושיות מעין אלו גם לגבי "זימונן" של כמה מופעות פולניות, שהצלחתן היתה מועטת. גם בשנת 1848 עצמה. אך הרבה יותר גדולה — וטרגית — היא אותה הבעיה של "איסטרטגיה פוליטית", הקשורה בזכר מרידת 1863, זו שנתחוללה במצב של בדידות פוליטית כמעט מוחלטת, לאחר איוון היחסים בין רוסיה למעצמות-המערב (7 שנים לאחר גמר מלחמת-קרים), במצב של התרחקות בין אנגליה וצרפת של נפוליון השלישי, שעד שרק נאמני-החופש שבעמים השונים — אך לא הממשלות — מוכנים היו לסייע למרד, סיוע שלא יצא כמעט מגדר של מלל בלבד. אין ספק שמרידת 1863 יצרה מסורת גבורה מחודשת; אך כלום היו לה, מתחילתה, גם סיכויים אחרים, סיכויים של ממש?

אמנם, גם כאן לא קל לחרוץ משפט. באותה תקופה קיוו בפולין לתיקונים מרחיקי לכת, עד כדי משהו מעין חידוש מעמדה של פולין משנות 30—1815, בעקבות תקופת התיקונים הכללית ברוסיה שבראשית מלכותו של אלכסנדר השני. אך ראש-ההנהלה-האזרחית החדש — והוא גופו פולני — אשר סברו, כי הביא באמתחתו את התכניות ברוח ה"ג' ואף פתח בהקמת "מועצת-מדינה", ועוד צעדים מעין זה, נהג עם זאת ביד תקיפה, ולאפלי בני הנוער הרדיקלי היתה צפויה הסכנה של גיוס-מאונס לצבא הרוסי (לשירות של שנים רבות) בתורת "קידום תרופה" למכת רוחם הסוערת. והמרד פרץ — מבודד ונואש. באם הקדימו מרידות 1846 את זמנו, הרי מרד 1863/64 בא באחר: לא בשנת-המהפכות 1848, ולא בימי הקואליציה האנטי-רוסית 1854/55. ותהא הערכתנו לטעות התירוואית של מורדי 1863 כאשר תהיה, הרי על כל פנים עובדה היא, כי עם מפלתם גזולה מן התנועה הפולנית למשך 40 שנים היכולת להתייצב-בשער.

* * *

אם היה דבר, שעם כל הכשלונות שנכשלו נסיונות-המרד למיניהם ועם כל הטעויות בחשבון-הזמנים, שמר, בכל זאת, על הסיכוי הסופי של התקומה הפולנית — הרי היה זה, אותו גורם עליון של רצון הקיום הלאומי ושל ההתמדה הנסיונות המאבק, שינק בלי ספק מחושים עמוקים של שכבות-עם המעורות בקרקע-אבות ודבקות בו.

הלקח: חשבון-יתר מול חזון-יתר.

אפשר למצוא יסוד היסטורי מספיק לציון שגיאות-חשבון ושיקול מוטעה בהופעותיו המדיניות של העם הפולני (ואיה, בכלל, עם אשר לא יחטא בכמו אלה?)

ואפשר גם להניח, כי עם רומנטי זה הירבה בשגיאות מן הסוג הג'ל יותר מכמה עמים אחרים ותנועות-שחרור שלהם. אבל עדיין אין בכך משום מתן תשובה לשאלה היסודית: מה לקח יש להוציא מדוגמאות כאלו?

והנה ייתכן מאוד, שדוגמה הלקוחה מן ההיסטוריה הצ'כית, מתקופה לא רחוקה מאתנו, מעידה על הסכנה שבהימנעות (מרוכ "זהירות") מהכרעה מסוכנת וגורלית בשעת-גורל (ראה "לקח עמים שוחרי דרור" פרק ב', מערכות ל"ג-ל"ד בענין "פרשת מינכן"), וכן ייתכן, שלעומתה מעידה דוקא ההיסטוריה הפולנית על הסכנות שמאידך-גיסא, סכנות של חפזון-יתר, של חוסר שיקול ראוי, של קוצר-רוח ואי-ההמתנה לשעת הכושר האמתית.

וודאי, שמכל אלה אפשר להסיק מסקנות מאלפות ומדריכות כלליות מאוד, על חשיבותו של "שביל-הזהב" במחשבה המדינית המאוזנת, ובשיקול המציאותי; וגם מסקנות מפורשות יותר — ומועילות יותר, — בדבר אורך הרוח וכשרון ההמתנה הנדרשים בתקופות דלות-סיכויים, ולעומת זאת, חובת ההעזה לא רק בשעות הגאות האובייקטיבית המבטיחה הישגים גדולים, אלא גם רגעי שפל כאלה אשר בהם הכניעה בפני אותו מצב-השפל רק תתמידו, ותגבשו לדורות.

הסיכוי שבקפלי ההיסטוריה.

ניתנה אמת להיאמר: ישנם מצבים — וישנם עמים — אשר לגביהם אין תוקף רב לכל הנוסחאות הכלליות הללו, עמים שאין להם ברירה: — אלה שלא ניתן להם, לעתים, להמתין עד שיצמיחו כוחות נוספים; אלה, שלא יוכלו להשלות עצמם בסיכויי ההמתנה להזדמנויות נוחות יותר, ואשר בינתיים ייגזל מהם עצם בסיס תקוותיהם — עמים כאלה ודאי שיצטרכו, אף הם, לאזן היטב את חשבוניותיהם; אך מסקנותיהם של הם תצטרכנה להיות פסקניות ומחייבות, לפי שמחויבות הגורל הן; כי הגורל לא הניח להם פתחים וברירות הרבה, מצבים כאלה מתרחשים ונהיים בהיסטוריה, כוחות עולמיים גדולים מחוללים אותם, על ידי התנגשויותיהם ונפתוליהם. לא שפר כלל וכלל חלקו של עם העומד בפני מצבים כאלה, אך לא תבונה, לא כבוד, ולא "תכלית" כנסיון להתעלם ממצב כזה ומהסק מסקנותיו. פעמים שרק החלטתו הנחושה של עם לא-גדול לעמוד על נפשו להיאבק לעצם קיומו — היא הפוסקת את דינו לקיום או לאבדון, ורבים הסיכויים החבויים בקפלי ההיסטוריה שרק יד אמיצה זוכה לגלותם.

אמר רב חזא בן אבא: אם יאמר לך אדם,

מן נפשך על קדוש השם, אומר: אני נותנה!

מסיקתא